

У завршном разматрању под насловом „Камо даље рођаче?“ аутор наводи да сукоб југословенске идеје са концептима „конзервативизма и затворености“ представља у ствари сукоб између „модернизма и антимодернизма“ гдје је победа југословенства неминовна. Југословенство се, сматра аутор, након што је доживјело политички слом, вратило изворном амбијенту културних дјелатника и сањара, гдје исказује свој пуни модерни еманципаторски потенцијал.

Никола ОЖЕГОВИЋ

Nenad Antonijević. *Kosovo i Metohija 1941–1945. godina. Ratni zločini*. Beograd: Muzej žrtava genocida, 2017, 628.

О мало којој области насељеној Србима је толико писано као о Косову и Метохији. Разлози су како у историјском значају тих области тако и у, најблаже речено, проблематичним етничким односима који тамо постоје већ нешто више од три века. Због тога је та проблематика у великој мери баčila у засенак све друге теме из косовскометохијске историје, као и културна и природна богатства којима ове области располажу. Ненад Антонијевић је због природе установе у којој ради (Музеј жртава геноцида) био принуђен да се бави мање лепом страном косовскометохијске стварности – прошле и садашње, те је у обради те жалосне стране историје ових области стекао прилично искуство. Књига која је пред нама представља његову докторску дисертацију и, на одређен начин, синтезу бављења једним од најтрагичнијих периода у историји косовскометохијских Срба.

Књига је подељена у предговор, десет поглавља неједнаке дужине, закључак, прилоге и поговор. Предговор (9–22) говори о теми и даје преглед коришћених извора и релевантне литературе. Потом следи прво поглавље, Увод (25–51), у коме аутор даје преглед података о Косову и Метохији – од имена и површине до навођења путописаца који су о писали о овим областима. У наставку се говори о Албанцима и њиховом насељавању, да би аутор онда начинио скок и окренуо се албанским бунама пред балканске ратове и током Првог светског рата – укључујући и албанску побуну у фебруару 1919. године. Занимљиво је да се спомиње стратешки значај области за Србију, али не и српски црквени и историјски споменици на Косову и Метохији нити чувена битка која је обликовала српску националну свест, који су Косово учинили митским местом за Србе и „српским Јерусалимом“. Исто тако, у овом поглављу није споменута Призренска лига која представља почетак албанског националног буђења а због које Косово и Метохија и за Ал-

банце имају неупоредиво већи сентиментални значај него друге области насељене Шиптарима. Иако ово последње није директно везано за тему књиге, свакако је заслуживало да буде споменуто јер су те историјске чињенице сигурно провејавале кроз свест и подсвест како Срба тако и Албанаца током догађања у Другом светском рату. Истина је да се Призренска лига спомиње касније у књизи, иако не у контексту свог стварног историјског значаја. Поред тога, у овом делу је изостављен и приказ српских и албанских миграција током и после ратова 1876–1878, које су у великој мери утицале на етничку структуру, али и међунационалне односе, који су, опет, утицали на даље миграције – посебно српског живља. Укратко, у овом поглављу, које је свакако нужно, има неких ствари које у њему нису морале да буду, а нема неких које је свакако требало да буду.

Друго поглавље носи наслов Косово и Метохија између два светска рата (55–101). Оно приближава књигу њеној стварној теми, онако како је дефинисана у наслову. У њему је дат кратак преглед политичког, економског и културног развоја ових области између 1918. и 1941. године. При том је привредном развоју посвећено јако мало простора. Нешто више пажње је обрађено насељавању Срба и Црногораца, као и политици КПЈ. У излагању ових тема је могло бити мало више систематичности, будући да се о некима говори на више места у поглављу.

Две доста уопштене, готово узгредне, ауторове тврдње изнете у овом поглављу, а које се у крајњој линији тичу међуетничких односа, заслужују коментар. Прва је (стр. 58) да се исељавање Албанаца током међуратног раздобља одвијало без притиска власти. Њу би свакако требало ублажити, будући да су притисци током тридесетих година били очити, а и током двадесетих година су се поједине мере власти могле разумети као макар индиректни притисак. Друга је да су припадници националних мањина равноправно учествовали у политичком животу. Иако је двадесетих година то формално било тако, због природе политичког система и мера власти (распуштање Џемијета, гушење његових листова нпр.) мањинци у суштини нису могли да користе права која су имали на папиру. Тридесетих година су те могућности биле још ограниченије будући да је било забрањено стварање националних странака. Ово би делом објаснило активности албанске иреденте о којима аутор у овом поглављу такође говори, али и бацило друго светло на неке ликове који се касније у књизи појављују као ратни злочинци или инспиратори злочина. Део овог поглавља говори и о Косову и Метохији у југословенској спољној политици, али тек од средине 30-их година. Иако су се догађаји из тог раздобља свакако одражавали и током Другог светског рата, било би добро да је аутор и ову тему сагледао током целог међуратног периода – што би му омогућило да јасније уочи континуитет неких тенденција у спољнополитичкој пракси суседних земаља. Треба приметити да ни делу поглавља о спољној политици не би шкодило мало више систематичности. Поглавље се завршава делом о приступању Југославије

Тројном пакту и о државном удару који је уследио. Нажалост, аутор ту износи познате чињенице без посебног осврта на то како су се ти догађаји одразили на Косову и Метохији.

Треће поглавље (105–148) носи наслов Априлски рат и почетак окупације на Косову и Метохији. Први, релативно опширан, део овог поглавља (105–119) је мирне душе могао бити изостављен, будући да доста детаљно говори о догађајима почетком рата, али без посебне везе са областима које су тема књиге. Остатак поглавља описује догађаје на Косову и Метохији током Априлског рата и окупације. У том контексту се говори и о првим злочинима које су Албанци починили над Србима. Аутору служи на част што није прећутао ни осветничке акције југословнске војске против Албанаца који су нападали њене јединице. У наставку се говори о подели Косова и Метохије међу окупаторским силама, те о активностима КПЈ и борби против окупатора. И у овом поглављу је присутна одређена неистематичност у излагању, јер се Антонијевић потом опет враћа на догађаје из Априлског рата, па на немачке стратешке циљеве. Поглавље се завршава бројем избеглица и насељавањем Албанаца из Албаније.

У наредном поглављу, Немачка окупациона зона на Косову и Метохији и ратни злочини (151–206), аутор поново говори о подели територије, а затим о организацији немачког апарата власти на делу територије који је остао у саставу Србије под немачком окупацијом. О овоме, као и о три струје међу албанским колаборационистима, аутор говори на два места у оквиру овог поглавља. Приказан је терор над локалним српским становништвом, укључујући и затворе и логоре. У наставку се говори о ширењу немачке власти на већи део Косова и Метохије после капитулације Италије, те о организовању 21. SS дивизије Скендербег. Последњих пет страна је посвећено немачкој економској експлоатацији Косова и Метохије.

Пето поглавље, Бугарска окупациона зона на Косову и ратни злочини је и најкраће (209–217). Иако је Бугарској приликом поделе Косова припала најмања територија, стиче се утисак да је ово поглавље ипак неоправдано тако кратко. Однос бугарских окупатора према Србима и Албанцима је кратко скициран, као и борба против окупатора. Привредном искоришћавању заузете територије је посвећено само две стране.

Насупрот претходном поглављу, наредно, Италијанска окупациона зона на Косову и Метохији и ратни злочини је највеће у књизи (221–315). То одговара чињеници да је Италија окупирала највећи део ових области, припојивши их марионетској Великој Албанији. У првом делу се говори о организацији власти, те војним и паравојним формацијама у служби окупатора, као и о злочинима над српским становништвом. О њима се опет говори на више места, а цео други део поглавља (256–315) је посвећен њима. При том аутор исцрпно наводи податке из извора, што ствара заиста стравичну слику о страдањима којима је српско становништво било изложено. Означени су и главни починиоци, односно инспиратори злочина. С друге стране, ау-

тор је истинољубиво навео и (истина ретке) случајеве у којима су поједини Албанци или италијанске јединице узели у заштиту прогоњене Србе. Поред тога, у поглављу се говори и о покрету отпора.

Седмо поглавље носи наслов Албански квислинзи – виновници ратних злочина на Косову и Метохији (319–381), који можда није најсрећније изабран будући да је богатије садржајем него што то наслов указује. У првом делу се говори о стању на европским и југословенским ратиштима током 1943. године, те о капитулацији Италије и (поново) о немачком презимању власти. Потом се аутор враћа на албанске злочине пре тог тренутка. Онда говори о албанским војним формацијама (Regiment Kosova) и њиховим злочинима, те о 21. SS дивизији Скендербег. У наставку Антонијевић се окреће Другој призренској лиги и њеним циљевима, да би се онда опет вратио на 21. SS дивизију, а потом и на распад Друге призренске лиге. Ово је један од најочитијих примера недовољне систематичности у излагању која квари утисак о целој књизи. У наставку поглавља се говори о организацији Balli Kombëtar и њеним каснијим реинкарнацијама, као и о инфилтрацији њених припадника у органе комунистичке власти. У последњем делу поглавља се говори о четницима Косте Пећанца и Драже Михаиловића, те о њиховој сарадњи и сукобима с албанским колаборационистима. У овом поглављу се више него у другима види ауторово потпадање под утицај терминологије извора које је користио, тако да у њему после много година поново налазимо такве архаичне појмове као што је „великосрпска и великоалбанска реакција“ (стр. 372).

Осмо поглавље, под насловом Хронологија и типологија ратних злочина на Косову и Метохији (385–469), наводи низ ратних злочина по годинама, да би аутор потом изнео неке посебне случајеве као што је случај Ђака и професора косовскомитровачке гимназије или страдање Српске православне цркве. По други пут у књизи, овог пута на седам страна, говори се и о страдању Јевреја. Поглавље се завршава демографским прегледом процена броја жртава, при чему Антонијевић на странама 467 и 468 понавља потпуно исте податке – што је посебно видљив пример мањка систематичности у излагању.

Наредно поглавље, Балистичка побуна и војна управа (473–528), у потпуности је лишено композиционих недостатака који донекле оптерећују претходна поглавља. У њему је приказано стварање Народноослободилачке војске на Косову и Метохији и (врло детаљно) њена организација 1944. године, као и борбе за ослобођење ових области. Добро и детаљно је описана побуна Албанаца, како на Косову тако и ван њега (у Црној Гори и Банату), што је, уз остало, довело до завођења војне управе. Аутор је врло прегледно приказао борбу нових власти против балистичких банди (како их он, следећи изворе, назива).

Последње поглавље, под насловом Политичке прилике на Косову и Метохији након успостављања комунистичких власти (531–539), говори

о административној подели области, присаједињењу федералној Србији, те ревизији аграрне реформе и амнестији као првим мерама нових власти. Следе Закључак (543–551), који је у ствари резиме садржаја књиге, Прилози (стр. 575–603) (који садрже поједина документа коришћена у раду), карте, фотографије и факсимили докумената (604–615). Књига се завршава Поговором (619–625), који представља скраћену верзију Антонијевићевог експозеа на одбрани докторске дисертације. Због свог садржаја, он је могао лако да буде стопљен са предговором.

Књига Ненада Антонијевића *Косово и Метохија 1941–1945. година* сведочи о огромном труду аутора при бављењу једном важном и мучном темом. Количина и квалитет сакупљених и овде представљених чињеница заслужују свако поштовање. Због њих ће ова књига бити незаобилазна за све који се баве новијом историјом Косова и Метохије и Другим светским ратом на просторима Југославије. Уз све своје врлине књига садржи и одређене недостатке. Поред већ споменутих недовољне систематичности у излагању материје (која као да је понекад надвладала аутора), треба посебно споменути и одређену алкавост у цитирању. Тако се бројне библиографске јединице наводе без бројева страна које се цитирају, док су документи из издашно коришћеног фонда несређене грађе Бранислава Божовића, баш зато што је грађа несређена, морали да буду поближе одређени да би се олакшао рад каснијим истраживачима. Не би било неочекивано да ова књига због свог значаја и добрих страна доживи и друго издање. Треба се само надати да ће у њему наведене слабости бити отклоњене. То би само истакло њене добре стране а читаоцима олакшало њено коришћење.

Зоран ЈАЊЕТОВИЋ

Славојка Бештић-Бронза. *Уједињење Њемачке и југословенско јавно мнијење*.
Бања Лука: Филозофски факултет, 2017, 280.

Славојка Бештић-Бронза (Сански Мост, 1971), доцент на Филозофском факултету у Бањој Луци, докторску дисертацију под насловом *Уједињење Њемачке и југословенско јавно мнијење* одбранила је априла 2015. године. Рад је писан под менторством академика проф. др Николе Б. Поповића а објављена књига представља прерађену верзију дисертације.

Књига садржи предговор, три поглавља, закључак, попис извора и литературе, регистар личних имена и биљешку о ауторки. Писана је